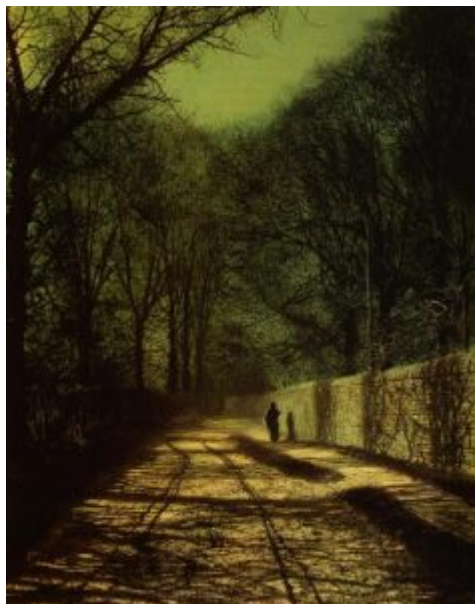

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ-ΑΡΠΑΚΤΙΚΟ: ΤΟ ΔΙΛΗΜΜΑ ΤΟΥ ΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΟΥ (του Χάρη Ναξάκη)

«Στο καφενείο τούτο δω εσέ καλωσορίζω Τρατάρω σε μια και δυο χωρίς να σε γνωρίζω» Κρητική μαντινάδα.

Ο άνθρωπος είναι λύκος για τον άνθρωπο (*homo homini lupus*) έλεγαν οι Ρωμαίοι. Η ανθρώπινη φύση, για τον Θουκυδίδη, ακόμα και κάτω από τη δύναμη των νόμων, τείνει προς την αδικία, για τον Χομπς είναι ικανή μόνο για κακία, ενώ για τον Ανταμ Σμιθ, λόγω της εγγενούς ιδιοτέλειάς της, είναι δημιουργική: ο εγωισμός και τα ελαττώματα είναι ο κινητήριος μοχλός του πολιτισμού. Η ανθρώπινη αρπακτικότητα στη νεωτερική εκδοχή της παρουσιάζεται από το διάσημο παιχνίδι της θεωρίας παιγνίων, το δίλημμα του φυλακισμένου.

Η αστυνομία συλλαμβάνει δύο άτομα που διέπραξαν ληστεία με αποδεικτικό στοιχείο παράνομες τηλεφωνικές υποκλοπές και ανακρίνοντάς τους ξεχωριστά λέει στον καθένα: γνωρίζεις ότι δεν έχουμε στοιχεία για να σας κλείσουμε μέσα, αν όμως

ομολογήσεις και ο φίλος σου αρνηθεί, τότε θα μπει σε σύστημα προστασίας μαρτύρων και θα αφεθείς ελεύθερος. Αν ομολογήσετε και οι δυο, θα μειωθούν οι ποινές σας, ενώ αν ομολογήσει ο φίλος σου κι εσύ αρνηθείς τις κατηγορίες, αυτός θα τη γλιτώσει κι εσύ θα μπει πέντε χρόνια φυλακή. Η θεωρία παιγνίων προβλέπει ότι θα προδώσουν και οι δυο διότι κάθε παίκτης ορθολογικά σκεπτόμενος επιδιώκει την εξυπηρέτηση του δικού του συμφέροντος. Η ορθότερη κίνηση είναι η προδοσία διότι είναι λογικό να είσαι εγωιστής.

Ως αντίπαλο δέος στην οντολογία της απληστίας και της κτητικής συμπεριφοράς θα διατυπωθεί μια άλλη μυθοπλασία: ο «ευγενής άγριος» του Ρουσό, ο πρωτόγονος κομμουνισμός του Μαρξ, οι εξισωτικές κοινωνίες της αφθονίας των κυνηγετικών-συλλεκτικών κοινωνιών των ανθρωπολόγων ή ο κήπος της Εδέμ της ιουδαιοχριστιανικής παράδοσης. Όλες οι παραπάνω εξιδανικεύσεις στηρίζονται σε μια ρητή παραδοχή: Ο άνθρωπος είναι φύσει καλό ον. Η μόνη διαφορά που υπάρχει μεταξύ των παραπάνω αφηγήσεων είναι η αιτία της πτώσης από την ενάρετη στην ιδιοτελή ζωή. Στην ιουδαιοχριστιανική εκδοχή είναι η αμαρτία λόγω της περιφρόνησης των θείων εντολών, στη ρουσοϊκή φαντασίωση ο πολιτισμός ως πηγή δυστυχίας, στη μαρξιστική παράδοση η ατομική ιδιοκτησία ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης των μέσων παραγωγής. Η πτώση, η εμφάνιση του κακού, θα ονομαστεί αντίστοιχα προπατορικό αμάρτημα, πολιτισμός, αλλοτρίωση.

Τι είμαστε τελικά; Εγωιστές ή αλτρομιστές, μέρος της φύσης και έρμαια των ενστίκτων μας ή εξωφυσικοί, ατομιστές ή κοινωνιοκεντρικοί, μια άγραφη πλάκα που τη διαμορφώνει η ταξική κοινωνία; Δύο είναι οι απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά και από τις οποίες προκύπτουν το φιλελεύθερο και το εξισωτικό πρόταγμα. Το πρώτο προϋποθέτει ένα ον που δεν είναι από τη φύση του ικανό να πράττει το καλό και γι' αυτό η φυσική του ιδιοτέλεια πρέπει να δαμαστεί από μια εξωτερική δύναμη (τύραννος ή πεφωτισμένος ηγεμόνας) ή να εξισορροπηθούν τα πάθη μέσω ενός συστήματος αντιπροσωπευτικής διακυβέρνησης ή να αυτορρυθμιστούν μέσω της οικονομίας της αγοράς. Το δεύτερο

στηρίζεται στην παραδοχή μιας φύσης καλοσυνάτης ή άγραφης πλάκας. Γιατί βέβαια, αν οι άνθρωποι είναι έμφυτα μόνο καλοί ή ένα άδειο χαρτί, τότε το κακό, η ιδιοτέλεια είναι εξωτερικά γνωρίσματα της ανθρώπινης φύσης, πολιτισμικά διαμορφωμένα και άρα θα εξαλειφθούν όταν σε μια άλλη κοινωνία αρθούν οι αιτίες που τα δημιούργησαν. Βολικός μύθος του Διαφωτισμού που διασώζει την εσχατολογική προσδοκία του επίγειου παράδεισου. Στον βαθμό που οι άνθρωποι από τη φύση τους είναι μόνο εγωιστές και αρπακτικά, το γεγονός αυτό θα υπονόμειε κάθε ελπίδα για μια κοινωνία ισότητας και αλτρουισμού. Αν όμως είναι μια άγραφη πλάκα, τότε μπορούμε να γράψουμε πάνω της μόνο ισότητα, ελευθερία, συνεργατικότητα και καλοσύνη, ή αν είναι φύσει καλοί να τους «καθαρίσουμε» από το μίasma της ιδιοτέλειας. Η πτώση, η αλλοτρίωση θα είναι έτσι μια προσωρινή κατάσταση του Είναι.

Αν η ανθρώπινη ιδιοτέλεια οφείλεται μόνο στην κοινωνική δομή, τότε γιατί οι άνθρωποι είναι τόσο επιρρεπείς σ' αυτήν;

Αν η ζωή είναι μόνο μια ανταγωνιστική πάλη, η προσπάθεια ενός όντος για επιβίωση, τότε γιατί υπάρχουν γύρω μας τόσες εκδηλώσεις συνεργασίας και αλληλοβοήθειας;

Αν η ιδιοτέλεια και ο αλτρουισμός εξαρτώνται μόνο από τις κοινωνικές συνθήκες, ο άνθρωπος είναι ένα πολιτισμικό ζώο, τότε γιατί στον ανθρώπινο εγκέφαλο, σύμφωνα με τις νευροεπιστήμες, υπάρχουν συγκεκριμένες περιοχές που ενεργοποιούνται όταν συμπεριφέρεται αρπακτικά ή συνεργατικά;

Η ανθρώπινη υπόσταση έχει βιολογικό υπόβαθρο αλλά και πολιτισμικό, είναι μια ενότητα επίκτητων και έμφυτων χαρακτηριστικών και μέσω της αλληλεπίδρασής τους παράγεται η πολυπλοκότητα της ζωής. Η κοινωνία δεν είναι μόνο μια επινόηση έλλογων όντων αλλά μέρος της ίδιας της φύσης μας. Ο κόσμος δεν μπορεί να σωθεί με την έννοια της κατάργησης κάθε αδιαφάνειας, γιατί είναι μέρος της φύσης μας, μπορούμε όμως να ζήσουμε με αξιοπρέπεια ενισχύοντας τις πλευρές ενός βίου συνεργατικού και αποδυναμώνοντας (χωρίς ποτέ να καταργήσουμε) έναν βίο κτητικό

και εξουσιαστικό.

Χάρης Ναξάκης, Καθηγητής ΤΕΙ Ηπείρου, συγγραφέας
charisnax@yahoo.gr

Πηγή: Εφημερίδα των Συντακτών, efsyn.gr

Φωτογραφία: wikiart.org

λόγω της εγγενούς ιδιοτέλειάς της, είναι δημιουργική: ο εγωισμός και τα ελαττώματα είναι ο κινητήριος μοχλός του πολιτισμού. Η ανθρώπινη αρπακτικότητα στη νεωτερική εκδοχή της παρουσιάζεται από το διάσημο παιχνίδι της θεωρίας παιγνίων, το δίλημμα του φυλακισμένου.

Η αστυνομία συλλαμβάνει δύο άτομα που διέπραξαν ληστεία με αποδεικτικό στοιχείο παράνομες τηλεφωνικές υποκλοπές και ανακρίνοντάς τους ξεχωριστά λέει στον καθένα: γνωρίζεις ότι δεν έχουμε στοιχεία για να σας κλείσουμε μέσα, αν όμως ομολογήσεις και ο φίλος σου αρνηθεί, τότε θα μπεις σε σύστημα προστασίας μαρτύρων και θα αφεθείς ελεύθερος. Αν ομολογήσετε και οι δυο, θα μειωθούν οι ποινές σας, ενώ αν ομολογήσει ο φίλος σου κι εσύ αρνηθείς τις κατηγορίες, αυτός θα τη γλιτώσει κι εσύ θα μπεις πέντε χρόνια φυλακή. Η θεωρία παιγνίων προβλέπει ότι θα προδώσουν και οι δυο διότι κάθε παίκτης ορθολογικά σκεπτόμενος επιδιώκει την εξυπηρέτηση του δικού του συμφέροντος. Η ορθότερη κίνηση είναι η προδοσία διότι είναι λογικό να είσαι εγωιστής.

Ως αντίπαλο δέος στην οντολογία της απληστίας και της κτητικής συμπεριφοράς θα διατυπωθεί μια άλλη μυθοπλασία: ο «ευγενής άγριος» του Ρουσό, ο πρωτόγονος κομμουνισμός του Μαρξ, οι εξισωτικές κοινωνίες της αφθονίας των κυνηγετικών-συλλεκτικών κοινωνιών των ανθρωπολόγων ή ο κήπος της Εδέμ της ιουδαιοχριστιανικής παράδοσης. Όλες οι παραπάνω εξιδανικεύσεις στηρίζονται σε μια ρητή παραδοχή: Ο άνθρωπος είναι φύσει καλό

ον. Η μόνη διαφορά που υπάρχει μεταξύ των παραπάνω αφηγήσεων είναι η αιτία της πτώσης από την ενάρετη στην ιδιοτελή ζωή. Στην ιουδαιοχριστιανική εκδοχή είναι η αμαρτία λόγω της περιφρόνησης των θείων εντολών, στη ρουσοϊκή φαντασίωση ο πολιτισμός ως πηγή δυστυχίας, στη μαρξιστική παράδοση η ατομική ιδιοκτησία ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης των μέσων παραγωγής. Η πτώση, η εμφάνιση του κακού, θα ονομαστεί αντίστοιχα προπατορικό αμάρτημα, πολιτισμός, αλλοτρίωση.

Τι είμαστε τελικά; Εγωιστές ή αλτρουιστές, μέρος της φύσης και έρμαια των ενστίκτων μας ή εξωφυσικοί, ατομιστές ή κοινωνιοκεντρικοί, μια άγραφη πλάκα που τη διαμορφώνει η ταξική κοινωνία; Δύο είναι οι απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά και από τις οποίες προκύπτουν το φιλελεύθερο και το εξισωτικό πρόταγμα. Το πρώτο προϋποθέτει ένα ον που δεν είναι από τη φύση του ικανό να πράττει το καλό και γι' αυτό η φυσική του ιδιοτέλεια πρέπει να δαμαστεί από μια εξωτερική δύναμη (τύραννος ή πεφωτισμένος ηγεμόνας) ή να εξισορροπηθούν τα πάθη μέσω ενός συστήματος αντιπροσωπευτικής διακυβέρνησης ή να αυτορρυθμιστούν μέσω της οικονομίας της αγοράς. Το δεύτερο στηρίζεται στην παραδοχή μιας φύσης καλοσυνάτης ή άγραφης πλάκας. Γιατί βέβαια, αν οι άνθρωποι είναι έμφυτα μόνο καλοί ή ένα άδειο χαρτί, τότε το κακό, η ιδιοτέλεια είναι εξωτερικά γνωρίσματα της ανθρώπινης φύσης, πολιτισμικά διαμορφωμένα και άρα θα εξαλειφθούν όταν σε μια άλλη κοινωνία αρθούν οι αιτίες που τα δημιούργησαν. Βολικός μύθος του Διαφωτισμού που διασώζει την εσχατολογική προσδοκία του επίγειου παράδεισου. Στον βαθμό που οι άνθρωποι από τη φύση τους είναι μόνο εγωιστές και αρπακτικά, το γεγονός αυτό θα υπονόμειε κάθε ελπίδα για μια κοινωνία ισότητας και αλτρουισμού. Αν όμως είναι μια άγραφη πλάκα, τότε μπορούμε να γράψουμε πάνω της μόνο ισότητα, ελευθερία, συνεργατικότητα και καλοσύνη, ή αν είναι φύσει καλοί να τους «καθαρίσουμε» από το μίasma της ιδιοτέλειας. Η πτώση, η αλλοτρίωση θα είναι έτσι μια προσωρινή κατάσταση του Είναι.

Αν η ανθρώπινη ιδιοτέλεια οφείλεται μόνο στην κοινωνική δομή,

τότε γιατί οι άνθρωποι είναι τόσο επιρρεπείς σ' αυτήν;

Αν η ζωή είναι μόνο μια ανταγωνιστική πάλη, η προσπάθεια ενός όντος για επιβίωση, τότε γιατί υπάρχουν γύρω μας τόσες εκδηλώσεις συνεργασίας και αλληλοβοήθειας;

Αν η ιδιοτέλεια και ο αλτρουισμός εξαρτώνται μόνο από τις κοινωνικές συνθήκες, ο άνθρωπος είναι ένα πολιτισμικό ζώο, τότε γιατί στον ανθρώπινο εγκέφαλο, σύμφωνα με τις νευροεπιστήμες, υπάρχουν συγκεκριμένες περιοχές που ενεργοποιούνται όταν συμπεριφέρεται αρπακτικά ή συνεργατικά;

Η ανθρώπινη υπόσταση έχει βιολογικό υπόβαθρο αλλά και πολιτισμικό, είναι μια ενότητα επίκτητων και έμφυτων χαρακτηριστικών και μέσω της αλληλεπίδρασής τους παράγεται η πολυπλοκότητα της ζωής. Η κοινωνία δεν είναι μόνο μια επινόηση έλλογων όντων αλλά μέρος της ίδιας της φύσης μας. Ο κόσμος δεν μπορεί να σωθεί με την έννοια της κατάργησης κάθε αδιαφάνειας, γιατί είναι μέρος της φύσης μας, μπορούμε όμως να ζήσουμε με αξιοπρέπεια ενισχύοντας τις πλευρές ενός βίου συνεργατικού και αποδυναμώνοντας (χωρίς ποτέ να καταργήσουμε) έναν βίο κτητικό και εξουσιαστικό.

Χάρης Ναξάκης, Καθηγητής ΤΕΙ Ηπείρου, συγγραφέας
charisnax@yahoo.gr

Πηγή: Εφημερίδα των Συντακτών, efsyn.gr

Φωτογραφία: wikiart.org